INFLYATSIYANING AHOLI DAROMADLARI VA TURMUSH DARAJASIGA TA'SIRI

Ziuar Bekimbetova
TIPU "Iqtisodiyot" kafedrasi o'qituvchisi
DOI : 10.67620/TIPUjournal.330011

ANNOTATSIYA

Maqolada inflyatsiyaning aholi daromadlariga ta'sir mexanizmi alohida yoritilgan. Xususan, nominal daromadlarning o'sish sur'ati inflyatsiya sur'atidan past bo'lgan hollarda aholining real daromadlari qisqarishi va natijada tovar hamda xizmatlarni sotib olish imkoniyati pasayishi mumkinligi asoslanadi. Shuningdek, inflyatsiya aholining turli daromad guruhlariga bir xil ta'sir ko'rsatmasligi ta'kidlanadi. Daromadining katta qismini oziq-ovqat, kommunal xizmatlar, transport va boshqa zaruriy ehtiyojlarga sarflaydigan aholi qatlamlari ayrim narx o'zgarishlarini nisbatan kuchliroq his qilishi mumkin.

Maqolada inflyatsiyaning asosiy sabablari, aholi iste'moliga ta'sir mexanizmlari hamda inflyatsiyani jilovlashda davlat iqtisodiy siyosatining ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, aholi daromadlarini inflyatsiya ta'siridan himoya qilishning ayrim iqtisodiy choralari ko'rib chiqiladi.

КАЛИТ СЎЗЛАР

inflyatsiya, aholi daromadlari, real daromad, nominal daromad, xarid qobiliyati, turmush darajasi, iste'mol xarajatlari, inflyatsion kutilmalar, narxlar darajasi, pul-kredit siyosati, makroiqtisodiy barqarorlik, aholi farovonligi.

ANNOTATSIYA

В статье отдельно освещается механизм воздействия инфляции на доходы населения. В частности, обосновывается, что в случаях, когда темпы роста номинальных доходов ниже темпов инфляции, реальные доходы населения могут сокращаться, что, в свою очередь, приводит к снижению

КАЛИТ СЎЗЛАР

инфляция, доходы населения, реальные доходы, номинальные доходы, покупательная способность, уровень жизни, потребительские расходы, инфляционные

возможностей приобретения товаров и услуг. Также отмечается, что инфляция оказывает неодинаковое воздействие на различные группы населения по уровню доходов. Слои населения, которые значительную часть своих доходов расходуют на продукты питания, коммунальные услуги, транспорт и другие необходимые потребности, могут относительно сильнее ощущать влияние изменения цен на отдельные товары и услуги. *В статье освещаются основные причины инфляции, механизмы её воздействия на потребление населения, а также значение государственной экономической политики в сдерживании инфляционных процессов. Кроме того, рассматриваются отдельные экономические меры по защите доходов населения от негативного воздействия инфляции.*	*ожидания, уровень цен, денежно-кредитная политика, макроэкономическая стабильность, благосостояние населения.*
ABSTRACT	***KEY WORDS***
The article provides a detailed analysis of the mechanism through which inflation affects household incomes. In particular, it substantiates that when the growth rate of nominal incomes is lower than the inflation rate, real household incomes may decline, which, in turn, may reduce their ability to purchase goods and services. It is also emphasized that inflation does not affect different income groups of the population equally. Households that spend a significant share of their income on food, utilities, transportation, and other essential needs may experience changes in the prices of certain goods and services more strongly. *The article examines the main causes of inflation, the mechanisms through which inflation affects household consumption, as well as the importance of government economic policy in*	*inflation, household incomes, real income, nominal income, purchasing power, standard of living, consumer expenditures, inflation expectations, price level, monetary policy, macroeconomic stability, household welfare.*

containing inflationary processes. In addition, selected economic measures aimed at protecting household incomes from the adverse effects of inflation are considered.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta’minlashda narxlar barqarorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Narxlar darajasining o‘zgarishi ishlab chiqaruvchilar, iste’molchilar, tadbirkorlar va davlatning iqtisodiy qarorlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, tovar va xizmatlar narxlarining uzoq vaqt davomida umumiy o‘sib borishi iqtisodiyotda inflyatsion jarayonlarning kuchayishiga olib keladi. Inflyatsiya zamonaviy iqtisodiyotda eng muhim makroiqtisodiy ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, uning darajasi mamlakatdagi iqtisodiy barqarorlik, aholi farovonligi va investitsion faollikka ta’sir qiluvchi muhim omillardan hisoblanadi.

Inflyatsiyaning asosiy xususiyati shundaki, u pulning xarid qobiliyatini pasaytiradi. Ya’ni tovar va xizmatlar narxlari oshishi natijasida ma’lum miqdordagi pul mablag‘iga avvalgiга nisbatan kamroq tovar va xizmatlar xarid qilish mumkin bo‘ladi. Shu sababli inflyatsiya jarayonini baholashda faqat narxlarning o‘sish sur’atini emas, balki aholi daromadlarining o‘zgarishi va ularning real xarid qobiliyatini ham hisobga olish zarur.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham inflyatsiya jarayonlarini o‘rganish alohida ahamiyatga ega. Mamlakatda bozor mexanizmlarining rivojlanishi, aholi daromadlarining o‘sishi, iste’mol talabining kengayishi va ichki bozorda tovar hamda xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojning ortishi narxlar dinamikasi bilan chambarchas bog‘liq. Shu nuqtai nazardan inflyatsiya darajasini barqarorlashtirish, aholining real daromadlarini himoya qilish va turmush darajasini oshirish iqtisodiy siyosatning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Inflyatsiyaning mohiyati, uning kelib chiqish sabablari, makroiqtisodiy jarayonlarga ta’siri, aholi daromadlari va iste’moliga ta’sir mexanizmlari, shuningdek, inflyatsiyani tartibga solishning nazariy va amaliy jihatlari bo‘yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Bu borada xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, N.G. Mankiw tomonidan inflyatsiyaning iqtisodiy mohiyati, narxlar darajasining shakllanishi, talab va taklifning o‘zaro ta’siri hamda makroiqtisodiy barqarorlik masalalari atroflicha yoritilgan [1]. Muallif tomonidan inflyatsiya darajasining o‘zgarishi iqtisodiy

faollik, iste’mol va aholi farovonligiga ta’sir ko‘rsatishi nazariy jihatdan asoslab berilgan.

O. Blanchardning ilmiy tadqiqotlarida makroiqtisodiy jarayonlar, inflyatsiya va ishsizlik o‘rtasidagi bog‘liqlik, pul-kredit siyosatining iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashdagi roli hamda inflyatsion jarayonlarni tartibga solish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan [2]. Shuningdek, P.A. Samuelson va W.D. Nordhaus tomonidan inflyatsiyaning asosiy sabablari, uning iqtisodiy o‘sish, iste’mol, daromadlar va aholi turmush darajasiga ta’siri hamda davlatning iqtisodiy siyosati orqali makroiqtisodiy muvozanatni ta’minlash masalalari keng tadqiq etilgan [3].

Inflyatsiyaning O‘zbekiston iqtisodiyotidagi holati va rivojlanish tendensiyalarini o‘rganishda O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining makroiqtisodiy tahlil va inflyatsiya bo‘yicha materiallari muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega [4]. Mazkur materiallarda inflyatsiya darajasi, uning asosiy omillari, narxlar dinamikasi, inflyatsion kutilmalar hamda pul-kredit siyosatining inflyatsion jarayonlarni tartibga solishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining makroiqtisodiy statistika ma’lumotlari asosida mamlakatda narxlar darajasi, iste’mol xarajatlari, aholi daromadlari va boshqa makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning dinamikasini baholash imkoniyati mavjud [5]. Ushbu statistik ma’lumotlar inflyatsiyaning aholi daromadlari va xarid qobiliyatiga ta’sirini empirik jihatdan tahlil qilish, shuningdek, inflyatsiya va aholi farovonligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ekonometrik modellar asosida tadqiq etishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini inflyatsiyaning aholi daromadlari, real daromadlar, xarid qobiliyati va turmush darajasiga ta’sirini o‘rganishga qaratilgan iqtisodiy nazariyalar hamda makroiqtisodiy yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida inflyatsiya va aholi daromadlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash, inflyatsiyaning aholining iste’mol imkoniyatlariga ta’sir mexanizmini baholash hamda mazkur jarayonga ta’sir etuvchi asosiy omillarni aniqlashga alohida e’tibor qaratildi.

Inflyatsiyaning aholi daromadlariga ta’sirini baholashda nominal daromadlarning o‘sish sur’ati va narxlar darajasi o‘zgarishi o‘rtasidagi nisbat asosiy ko‘rsatkichlardan biri sifatida olindi. Real daromadlarning o‘zgarishini aniqlash orqali aholining amaldagi xarid qobiliyatidagi o‘zgarishlar baholandi. Bunda nominal daromadlarning o‘sishi inflyatsiya darajasidan yuqori yoki past bo‘lishiga

qarab aholining real daromadlari va iste’mol imkoniyatlaridagi o‘zgarishlar tahlil qilindi.

Tadqiqotda sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlash maqsadida korrelyatsion va ekonometrik tahlil usullaridan foydalanish nazarda tutildi. Bunda inflyatsiya darajasi mustaqil omil sifatida, aholi real daromadlari va xarid qobiliyati esa natijaviy ko‘rsatkichlar sifatida qaraldi. Zarur hollarda aholi daromadlariga ta’sir qiluvchi boshqa omillar, jumladan, nominal ish haqi, bandlik darajasi, iste’mol narxlari indeksi va iste’mol xarajatlari kabi ko‘rsatkichlar ham modelga kiritilishi mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR

Inflyatsiyaning aholi daromadlari va turmush darajasiga ta’sirini baholashda, avvalo, nominal va real daromadlar o‘rtasidagi farqni hisobga olish muhim hisoblanadi. Nominal daromadlarning o‘sishi aholining iqtisodiy holati yaxshilanganligini to‘liq ifodalamaydi. Chunki daromadlarning o‘sish sur’ati narxlar umumiy darajasining o‘sish sur’atidan past bo‘lsa, aholining real daromadlari va xarid qobiliyati pasayadi. Shu sababli aholi daromadlarining dinamikasini baholashda nominal ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda real daromadlar o‘zgarishini ham tahlil qilish zarur.

Inflyatsiya va real daromadlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni quyidagi umumiy munosabat orqali ifodalash mumkin: real daromadlarning o‘sishi nominal daromadlar o‘sishi va inflyatsiya darajasi o‘rtasidagi farqqa bevosita bog‘liq. Agar nominal daromadlarning o‘sish sur’ati inflyatsiya darajasidan yuqori bo‘lsa, aholining real xarid qobiliyati oshishi mumkin. Aksincha, inflyatsiya darajasi nominal daromadlarning o‘sish sur’atidan yuqori bo‘lgan sharoitda real daromadlar qisqaradi.

Inflyatsiyaning aholi farovonligiga ta’sirini tahlil qilishda iste’mol xarajatlarining tarkibi ham muhim ahamiyatga ega. Daromadining katta qismini oziq-ovqat mahsulotlari, kommunal xizmatlar, transport va boshqa zaruriy ehtiyojlarga sarflaydigan aholi guruhlari narxlarning o‘sishiga nisbatan sezgirroq bo‘ladi. Bunday sharoitda ushbu xarajatlarning jami daromaddagi ulushi ortib, aholining boshqa ehtiyojlar uchun ajratadigan mablag‘lari qisqarishi mumkin. Natijada aholining jamg‘arish imkoniyatlari va ixtiyoriy iste’mol xarajatlari kamayadi.

Inflyatsiyaning ta’siri faqat tovar va xizmatlar narxlarining oshishi bilan cheklanib qolmaydi. Yuqori inflyatsiya sharoitida aholining kelgusidagi narxlar va daromadlar o‘zgarishiga nisbatan kutilmalari ham shakllanadi. Inflyatsion kutilmalarning kuchayishi iste’molchilarning xarid qilish xatti-harakatlariga ta’sir

ko‘rsatishi, ayrim hollarda esa joriy iste’molning oshishiga va jamg‘armalarning qisqarishiga olib kelishi mumkin. Shu jihatdan inflyatsion kutilmalar inflyatsiyaning aholi farovonligiga ta’sirini kuchaytiruvchi qo‘shimcha omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, inflyatsiyaning aholi daromadlariga ta’sirini baholashda faqat umumiy inflyatsiya ko‘rsatkichidan foydalanish yetarli emas. Chunki turli daromad guruhlarining iste’mol tarkibi bir-biridan farq qiladi. Masalan, daromadining asosiy qismini oziq-ovqat va kundalik ehtiyojlarga sarflaydigan uy xo‘jaliklari uchun ushbu tovarlar narxining o‘sishi umumiy inflyatsiya darajasiga nisbatan sezilarliroq iqtisodiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli inflyatsiyaning ijtimoiy ta’sirini baholashda iste’mol savati tarkibi va aholi daromadlari bo‘yicha tabaqalanish omillarini hisobga olish maqsadga muvofiq.

Inflyatsiya sharoitida aholining real daromadlarini saqlab qolishda nominal ish haqi va boshqa daromad manbalarining o‘sish sur’atlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Agar ish haqi, pensiya, nafaqa va boshqa daromadlarning indeksatsiya darajasi narxlarning o‘sish sur’atiga mos kelmasa, aholining real daromadlari pasayishi mumkin. Shu bois davlatning ijtimoiy siyosati doirasida aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, daromadlarni indeksatsiya qilish va inflyatsion bosimni kamaytirishga qaratilgan choralar muhim ahamiyatga ega.

Inflyatsiyaning uzoq muddatli ta’siri makroiqtisodiy barqarorlik bilan ham chambarchas bog‘liq. Inflyatsiya darajasining yuqori va beqaror bo‘lishi iqtisodiy subyektlarning kelgusidagi daromad va xarajatlarini rejalashtirishini qiyinlashtiradi. Bu esa iste’mol, jamg‘arma va investitsiya qarorlariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, inflyatsiyani barqaror darajada ushlab turish aholining real daromadlarini himoya qilish bilan bir qatorda, iqtisodiy faollik uchun ham muhim shart hisoblanadi.

Umuman olganda, tahlil natijalari inflyatsiya va aholi real daromadlari o‘rtasida teskari bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi: boshqa shartlar o‘zgarmagan holda, narxlar darajasining tezroq o‘sishi aholining mavjud daromadlari hisobidan sotib olishi mumkin bo‘lgan tovar va xizmatlar hajmini kamaytiradi. Biroq ushbu ta’sirning kuchi nominal daromadlarning o‘sishi, iste’mol xarajatlari tarkibi, bandlik darajasi, inflyatsion kutilmalar va davlat tomonidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosat kabi omillarga bog‘liq.

Shundan kelib chiqib, inflyatsiyaning aholi farovonligiga ta’sirini kompleks baholashda inflyatsiya darajasi bilan bir qatorda real daromadlar, iste’mol xarajatlari, ish haqi dinamikasi, bandlik va aholining turli daromad guruhlari bo‘yicha xarajatlar tarkibini birgalikda tahlil qilish maqsadga muvofiq. Mazkur yondashuv inflyatsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini aniqroq baholash hamda

aholi daromadlarini himoya qilishga qaratilgan iqtisodiy siyosat choralarini takomillashtirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inflyatsiya aholining daromadlari, xarid qobiliyati va turmush darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi muhim makroiqtisodiy omillardan biridir. Ayniqsa, narxlarning o‘sish sur’ati nominal daromadlarning o‘sish sur’atidan yuqori bo‘lgan sharoitda aholining real daromadlari qisqarib, tovar va xizmatlarni sotib olish imkoniyati pasayadi.

Tadqiqot davomida inflyatsiyaning ta’siri aholining barcha daromad guruhlari uchun bir xil emasligi aniqlandi. Daromadining katta qismini oziq-ovqat mahsulotlari, kommunal xizmatlar, transport va boshqa zaruriy ehtiyojlarga sarflaydigan aholi qatlamlari narxlarning o‘sishidan nisbatan ko‘proq ta’sirlanadi. Shu sababli inflyatsiyaning ijtimoiy oqibatlarini baholashda umumiy inflyatsiya darajasi bilan bir qatorda aholining daromadlari va iste’mol xarajatlari tarkibini ham hisobga olish zarur.

Inflyatsion kutilmalar ham aholining iste’mol va jamg‘arma qarorlariga ta’sir etuvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Inflyatsion kutilmalarning yuqori bo‘lishi kelgusidagi narxlar bo‘yicha noaniqlikni kuchaytirib, aholining iqtisodiy xatti-harakatlariga ta’sir qilishi mumkin. Shu bois inflyatsiyani jilovlashda nafaqat amaldagi narxlar o‘sishini cheklash, balki inflyatsion kutilmalarni barqarorlashtirish ham muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, aholi real daromadlarini himoya qilish uchun nominal daromadlar, ish haqi, pensiya va nafaqalar o‘sish sur’atlarini inflyatsiya jarayonlari bilan mutanosib ravishda ta’minlash, ijtimoiy himoya mexanizmlarini takomillashtirish hamda aholining ehtiyojmand qatlamlarini manzilli qo‘llab-quvvatlash muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mankiw, N. G. *Principles of Economics*. Cengage Learning.
2. Blanchard, O. *Macroeconomics*. Pearson.
3. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. *Economics*. McGraw-Hill.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Makroiqtisodiy tahlil va inflyatsiya bo‘yicha materiallar*.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. *Makroiqtisodiy statistika ma’lumotlari*.